

Verstatelijking schrijdt voort

door *Raymond Gradus*

De auteur is directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Met de mond werd de overdracht van taken beleden, maar via de achterdeur is de overheid zich steeds meer gaan bemoeien met wat maatschappelijke organisaties doen. Of het nu gaat om het onderwijs, de zorg, het omroepbestel, wonen: overal is een stevige tendens tot verstatelijking zichtbaar.

Volgens velen zou de overheid zich in toenemende mate uit de klassieke domeinen van het maatschappelijk middenveld terugtrekken. Niets is minder waar. Met de mond werd de overdracht van taken beleden, maar via de achterdeur is de overheid zich steeds meer gaan bemoeien met wat deze maatschappelijke organisaties doen. Het duidelijkst is dit zichtbaar in het onderwijs. Taken op het terrein van huisvesting en arbeidsvoorwaarden werden naar gemeenten of schoolbesturen gedecentraliseerd, maar daar stond een wildgroei aan verantwoording en prestatiegegevens tegenover. De overheid vond het nodig dat er een landelijk leerlingvolgsysteem werd ingevoerd en er vinden tegenwoordig controles plaats 'hoe er wordt gedoceerd in de klas'. In dit soort discussies wordt vaak gezegd dat de overheid wel de verantwoordelijkheid wil

decentraliseren, maar dat incidenten aantonen dat maatschappelijke organisaties een dergelijke verantwoordelijkheid niet aankunnen. Wat men zich onvoldoende realiseert, is dat juist het overheidshandelen deze incidenten in de hand werkt. Zo hebben de bekostigingsregels geleid tot grootschaligheid. Er ontstonden perverse prikkels om te fuseren, zo veel mogelijk studenten af te leveren of onnodige zorg te leveren en een oerwoud aan populaire opleidingen aan te bieden. Voorts leidt een systeem van overmatige controle en toezicht tot een sfeer van wantrouwen en risicomijdend gedrag. De maatschappelijke organisaties zijn daardoor verzakelijkt, waardoor de ideële component steeds meer op de achtergrond raakt. In dit verband is het niet verbazingwekkend dat veel verzorgingstehuizen gewoon doorgaan met een minutenregistratie, zelfs als deze niet langer verplichtend is opgelegd. Het is veelzeggend dat de staatssecretaris van Volksgezondheid vervolgens een meldpunt voor minutenregistratie inrichtte, waar medewerkers hun klachten over minutenregistratie kenbaar konden maken.¹

* * *

Toch is onmiskenbaar een tegenbeweging gaande. Er wordt nagedacht hoe scholen of zorginstellingen meer lokaal georganiseerd kunnen worden. In de zorg ontstaan Thomashuizen voor mensen met een beperking. De palliatieve zorg voor de meest kwetsbaren wordt vormgegeven via heel veel vrijwilligers. En de opstand van de schoolleiders tegen de verplichte Cito-toets is meer dan een vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid.

Het is een uiting van het feit dat de schoolleiders verantwoordelijkheid willen nemen en uitdrukking geven aan het uitgangspunt dat slechts docenten de toekomstperspectieven van een leerling kunnen inschatten.

Belangrijk is dat deze initiatieven zich gesteund voelen. In dit verband is het belangrijk om het regeerakkoord van vvd en PvdA te duiden. Laat ik beginnen met een compliment. In de paragraaf ‘Van goed naar excellent onderwijs’ staat dat ‘er normen komen die borg staan voor de menselijke maat in het onderwijs en voor minder overhead. De bekostiging wordt daarop geënt en deze normen zijn leidend bij fusies.’² Ook zou er een stofkamoperatie in het onderwijs moeten komen waardoor het aantal administratieve verplichtingen en voorschriften kan verminderen. Zeker, de concrete vertaling is belangrijk, maar vooralsnog klinkt dit als muziek in de oren.

Op andere terreinen laat het regeerakkoord van het kabinet-Rutte II echter een stevige tendens tot verstatelijking zien. De minutenregistratie in de langdurige zorg wordt weliswaar niet langer verplichtend opgelegd, maar daar staat tegenover dat inmiddels in een wet minutieus is vastgelegd wat kwaliteit is. Dezelfde trend is te zien in het onderwijs. Het trieste summum is het recente voorstel van de liberale staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Sander Dekker, die scholen wil gaan beoordelen op hun scores voor de Cito-toets.

De verstatelijking is ook zichtbaar in omroepland. De niet-ledengebonden levensbe-

schouwelijke omroepen zoals IKON, RKK en Human, die unieke programma’s als *Kruispunt* maken, worden opgeheven. Voor de ledengebonden omroepen heeft het huidige kabinet evenmin veel goeds te brengen. Zo wordt de koppeling tussen ledenaantallen en de budgetten van omroepverenigingen losgelaten. Dit kabinet heeft onder het mom van onder meer het beperken van ‘onnodige uitgaven aan ledenwerving’ een extra taakstelling van 100 miljoen euro opgelegd.³ In

Zelfs de top van de NPO gaat verstatelijkt gedrag vertonen

het regeerakkoord staat dat omroepen deze extra taakstelling kunnen opvangen door de eigen inkomsten te vergroten. Dat lijkt mij echter illusoir als de mogelijkheden om de eigen identiteit zichtbaar te maken sterk worden ingeperkt. Als klap op de vuurpijl kondigde staatssecretaris Dekker aan dat hij voortaan zou gaan

vaststellen wat kwaliteit is, om dat als basis te laten dienen voor de financiering. Dekker gaat dit doen op basis van een advies van de Nederlandse Publieke Omroep (NPO) en, toevallig of niet, de NPO kondigde onlangs een naamswijziging van de tv-zenders Nederland 1, 2 en 3 naar NPO 1, 2 en 3. De top van de NPO zelf gaat verstatelijkt gedrag vertonen. Ook hier geldt: ‘Practice what you preach.’

Een tegengeluid is afkomstig van voorzitter Jan Slagter van ouderenomroep MAX, die in korte tijd wist te groeien naar 310.000 leden. Terecht constateert hij dat het kabinet een rare beweging maakt door omroepen niet langer te financieren op basis van hun ledenaantallen, maar – belangrijker – hij geeft ook aan hoe een kanteling is te bewerkstelligen.

Hij wijst daarbij op de fiscalisering van de omroepbijdrage, waarbij de omroepbijdrage is afgeschaft en de publieke omroep rechtstreeks uit de belastingopbrengsten wordt betaald. Slagter stelt voor om de fiscalisering terug te draaien en mensen via een mogelijk vrijwillige bijdrage dit aan de omroep van hun keuze te laten betalen. In zijn reactie op dit voorstel geeft het kabinet aan dat dit tot hoge uitvoeringskosten zou leiden en tot discontinuïteit kan leiden, maar het gaat daarbij voorbij aan het principiële punt dat sinds de fiscalisering het betalen en het genieten van elkaar is losgetrokken. De publieke omroepen worden nu betaald uit een anonieme publieke pot, met alle consequenties van dien.⁴

Zoals bekend heeft het huidige regeerakkoord weinig goeds in petto voor corporaties en ook hier wordt ondubbelzinnig gekozen voor verstatelijking. Zo valt te lezen dat ‘corporaties onder directe aansturing komen van gemeenten en dat gemeenten met meer dan honderdduizend inwoners extra bevoegdheden krijgen’.⁵ De schaal van een woningbouwcorporatie moet in overeenstemming zijn met de regionale woningmarkt, waarbij men er gemakshalve aan voorbijgaat dat sommige corporaties, zoals studentenhuisvesting, ook anders georganiseerd kunnen zijn.

In de uitwerking van de plannen richt het kabinet zich in eerste instantie op het binnenhalen van een verhuurdersheffing van 1,75 miljard euro, wat vanuit het gezichtspunt van de overheidsfinanciën te begrijpen is. Ook hier zijn echter andere oplossingen mogelijk dan de verstatelijkte oplossing die het kabinet voor ogen heeft. Zo is het denkbaar dat corporaties huishoudens met een recht op huurtoeslag een afslag op de huur gaan geven. In dit plan gaan verhuurders de huurtoeslag grotendeels zelf betalen en wordt in

ruil daarvoor de verhuurdersheffing (grotendeels) geschrapt. Dit systeem heeft belangrijke voordelen. Zo zullen verhuurders beter gaan letten op de goede match tussen de woning en het inkomen van de huurder, om zo de kosten van de afslag te beperken. Hierdoor zal een dynamiek op gang komen van nieuwe verhuringen en woningen toegesneden op de doelgroep.

Het CDA heeft dit plan opgenomen in zijn verkiezingsprogramma en laten doorrekenen door het Centraal Planbureau (CPB). Opvallend is de redenering die het CPB aan de dag legt in de beoordeling van dit CDA-plan. Het CPB stelt dat ‘verhuurders een prikkel krijgen om geen woningen te verhuren aan mensen met recht op huurtoeslag’. Het CPB redeneert hierbij vanuit de markt-staatlogica en mist de enorme maatschappelijke betrokkenheid van vele corporaties die al meer dan honderd jaar huurwoningen verhuren aan lage inkomens. Zeker, recente misstanden bij sommige corporaties moeten worden aangepakt (vandaar het initiatief tot een parlementaire enquête en het aanspreken van verantwoordelijken), maar incidenten worden gemakkelijk veralgemeniseerd; de overheid zou ook bij zichzelf te rade moeten gaan.

Het wordt eentonig, maar ook in andere domeinen, zoals de sociale zekerheid, zet de verstatelijking gestaag voort. Oud-collegelid van de Algemene Rekenkamer en CDV-redactielid Gerrit de Jong heeft er in een reactie op het rapport van de Parlementaire Onderzoekscommissie Privatisering/Verzelfstandiging Overheidsdiensten onder leiding van Roel Kuiper terecht op gewezen dat van een ontmanteling van de overheid geen sprake is.⁶ Het sprekendst is in zijn ogen dat sluispenderwijs sociale verzekeringen zijn gecollectiviseerd of gefiscaliseerd, met als conse-

quentie dat de eigen verantwoordelijkheid wordt uitgehold. Ook het regeerakkoord bevat dergelijke voorstellen, zoals versoberingen van de Algemene Wet Kinderbijslag en het terugdraaien van de AOW-tegemoetkoming bij onvolledige opbouw.⁷

Het huidige kabinet versterkt de verstatelijking alleen maar. Toch passen verstatelijking en bureaucratisering in een bredere trend. Sinds de jaren zestig hebben achtereenvolgende kabinetten hieraan meegewerkt. Het liberale mensbeeld stond daarbij centraal: de burger wordt beschouwd als een *homo economicus* en het draait om de rechten van de individuele burger. Daarbij moet de overheid risico's minimaliseren; we willen bungeejumpen, maar de overheid moet garanderen dat het elastiek niet knapt.

In de tegenwoordige netwerksamenleving en met de noodzakelijke bezuinigingen leidt dit tot een onmogelijke spagaat: we verwachten meer van de overheid, maar de overheid kan minder. Alleen radicale oplossingen zullen werken. De rechten van het individu en de daarop gebaseerde rol van de overheid zullen minder centraal moeten komen te staan. Bovendien zullen we onvolkomenheden, fouten en risico's, die bij het leven horen, moeten accepteren. Ook zullen we nieuwe vormen van solidariteit moeten doordenken, die een minder statelijk karakter hebben. De christendemocratie biedt met haar relationele mensbeeld volop aanknopingspunten voor een weerwoord.

* * *

Mijn oproep is om tegenover de verstatelijking ons fundamentele christendemocratisch

geluid te plaatsen – een geluid dat gestoeld is op de rotsvaste overtuiging dat het goede in de samenleving volop aanwezig is; dat mensen in hun kracht komen te

staan door hen op hun verantwoordelijkheid aan te spreken in plaats van door die bij hen weg te halen. Zoals de encycieliek *Caritas in Veritate* aangeeft, moet de huidige economische crisis worden benut om niet alleen een overheid te hebben die bezig is met het corrigeren van vergis-

singen en wanbeleid, maar moet er ook een nieuwe evaluatie van de rol en de macht van de overheid plaatsvinden, waarbij de overheid veel meer open moet staan voor nieuwe vormen van betrokkenheid.⁸ Dat zal de betrokkenheid van burgers alleen maar doen groeien.

Noten

- 1 Rijksoverheid, 'Staatssecretaris richt per direct meldpunt minutenregistratie in', Nieuwsbericht Rijksoverheid, 28 maart 2012.
- 2 Mark Rutte en Diederik Samsom, *Bruggen slaan. Regeerakkoord VVD - PvdA*. Den Haag: VVD/PvdA, 2012, p. 17.
- 3 Rutte & Samsom 2012, p. 20.
- 4 Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, brief omroepbijdragen, 13 februari 2013.
- 5 Rutte & Samsom 2012, p. 33.
- 6 Gerrit de Jong, 'Sluipende socialisering veel sterker dan privatisering', *Reformatisch Dagblad*, 10 januari 2013.
- 7 Rutte & Samsom 2012, Bijlage A.
- 8 *Caritas in Veritate*, punt 24: 'Met een evenwichtiger rol van de overheid kan men ervan uitgaan dat die nieuwe vormen van deelname aan de nationale en internationale politiek versterkt worden, die door de activiteit van in de burgermaatschappij werkende organisaties tot stand komen.'